

Külföldi zenészek a XVII. századi erdélyi fejedelmi udvarban és hatásuk

Bárdos Kornél emlékének

A zenetörténet-írás eddig még nem sok figyelmet szentelt a XVII. századi erdélyi fejedelmi udvarban alkalmazott külföldi muzsikuskok tevékenységének. Habár elszórt adatokat számos publikációban találunk, a téma átfogó feldolgozása, vizsgálata és elemzése hiányzik. Az alábbi áttekintés megkísérli legalábbis hozzávetőlegesen bemutatni azt, amit a külföldről érkezett erdélyi udvari muzsikuskok tevékenységéről jelenleg tudunk. Ez a tanulmány egy készülő nagyobb munka anyagának kivonata; a hivatkozott adatok egy része már ismert, mások azonban még közöletlenek.

Mint tudott, az erdélyi udvarok esetében a forráshelyzet nem valami kedvező. Az elsődleges források — számadáskönyvek, udvartartás-jegyzékek, konvenciók stb. — szinte teljes hiánya nagymértékben nehezíti a tájékozódást, hiszen így elsősorban a másodlagos forrásokban — mint például a városi számadásokban, levelekben, krónikákban stb. — felbukkanó adatokra kell támaszkodnunk. Sajnos azonban éppen ezek a források a külföldiekre vonatkozóan gyakran félrevezetők, mivel a korabeli gyakorlatnak megfelelően számos esetben magyar névvel — nem is ritkán önkényesen adott magyar névvel — említenek olyanokat is, akik valójában külföldiek voltak. Ennek talán legjellemzőbb példaként érdemes hivatkozni arra az 1594. május 17-i kolozsvári számadáskönyvi bejegyzésre, amely szerint az „angliay kewett [követ], Angliai Pal” utazott át a városon.¹ Hasonló példák a zenészekkel kapcsolatban is bőven akadnak:

1609. február 4—6. között szerepel a kolozsvári városi számadásban, Báthory Gábor fejedelem udvartartásának tagjaként, egy bizonyos Virginás György.² Ő felbukkan a Bethlen Gábor által Iffjú Jánosné Török Kata ellen kezdeményezett perben 1614. február 13-án Nagyszebenben tanúként kihallgatott, korábban Báthoryt szolgáló muzsikuskok között. A jegyzőkönyv „Georgius Virginás de Ratisbona”-ként említi.³ A kolozsvári számadásban magyar megnevezéssel szereplő zenész tehát valójában Németországból, Regensburgból származott. Ismert Bethlennek egy 1615. február 10-én a nagyszebeni bíróhoz írt levele is, amelyben Szebenből az udvarába rendelte „német Virginás Györgyöt több muzsikásokkal virginájával, regállióval együtt”, vagyis nyilvánvalóan a fenti zenészt.⁴ Tekintve, hogy a nagyszebeni evangélikus templomban lévő emléktábla szerint 1615 és 1639 között Georg Dendler töltötte be az orgonista posztját,⁵ így Dendlerrel azonosíthatjuk az említett *Virginás Györgyöt*, *német Virginás Györgyöt*, illetve *Georgius Virginást*.

Bethlen 1617. február 6-án a segesvári bíróhoz fordult, mivel: „Az elmúlt esztendőbeli virginásunknak Virginás Jánosnak ... kinek országinkban, idegen levén, semmi atya-

¹ Kolozsvár város levéltára a kolozsvári Állami Levéltárban (Fond: Primăria Cluj), Kolozsvár város számadáskönyvei (a továbbiakban: Kv. szk.) 1594. 6/VIII. 13.

² Kv. szk. 1609. 12b/IV. 197, 200, 203.

³ Szendrey János: *Török Kata bűnpere*. Történelmi Tár 1891. 323, 324.

⁴ Szilágyi Sándor: *Bethlen Gábor levelei*. Történelmi Tár 1885. 241.

⁵ *Gabriel Reilich Geistlich Musikalischer Blum- und Rosen-Wald, Anderer Theil 1677*. Közr.: Hans Peter Türk. Bukarest, 1984. 297. Ugyanezt idézi A. Porfetye nyomán *Magyarország zenetörténete* II. (1541 — 1686) Szerk.: Bárdos Kornél. Budapest, 1990. 73., de a név Dandler formában szerepel.

fiai nincsenek”, a Segesvárott maradt hagyatékát az egyik udvari hegedűsének, Hegedűs Mihálynak adományozta.⁶ Mint látható, ezúttal a szövegekörnyezetből derül ki, hogy a magyar névvel említett Virginás János valójában külföldi volt.

Benkő András publikálta Bethlen két levelét, amelyekkel 1624. október 30-án, majd pedig 1625 elején megparancsolta a beszercei tanácsnak, hogy az ottani orgonistát, Bethlen szóhasználata szerint: „elébbeni Virginasunkat Preyszinger Jánost”, aki korábban a fejedelmi udvarban szolgált, azonnal küldjék el.⁷ A segesvári krónikás Georg Kraus nyomán azonban tudjuk, hogy Preissinger Németországból jött Bethlen udvarába.⁸

1630. január 8-án azt jegyezte fel a kolozsvári sáfár, hogy „Erkezik Trombitas András Német, harmad magaval, Váradról, még Vrunck eó Felsege ott létekor törött vólt megh az lába, és úg kellett vólt el maradnj”.⁹

Mindezek az adatok mutatják, hogy a magyar keresztnév és foglalkozásnév alapján nem következtethetünk még feltétlenül magyar nemzetiségű muzsikusra. Ugyanakkor viszont ez a helyzet végül is érthetően nagy gondot okoz, hiszen nem tudhatjuk, hogy a XVII. századi forrásokban felbukkanó nagyszámú udvari muzsikos közül ki volt valójában magyar, illetőleg erdélyi, s ki jött külföldről. Az eddigi tapasztalatok pedig arra mutatnak, hogy a jelenleg csak magyar elnevezéssel ismertek között még jó néhány külföldi gyanítható.

Sokszor azonban még az egyértelműen nem magyar név sem segít, hiszen például mindeddig nem sikerült megállapítani, hogy a Báthory Gábor korától egészen II. Rákóczi György idejéig, vagyis 1614 előttől 1651-ig, összesen több mint 38 éven keresztül udvari muzsikusként dokumentálható Ciprian virginás, vagyis Ciprianus Seyler (avagy Scheiber) itteni volt-e, vagy pedig külföldről jött.¹⁰

Báthory Gábor korából jelenleg csak az előbb már hivatkozott regensburgi Georg Dendler, alias Virginás György említhető mint külföldi muzsikos. Ciprianus Seyler/Scheiber virginás származása kétséges. A következő fejedelem, Bethlen Gábor tizenhat éves uralkodásának idejéből viszont ugrásszerűen megszorodnak a külföldiekről szóló források.

Német zenészek

A kolozsvári számadások 1622-től fogva egészen 1630-ig rendszeresen említenek a fejedelem, majd özvegye, Brandenburgi Katalin kíséretében lévő „Nemet Musicasok”-

⁶ Szilágyi Sándor: *Bethlen Gábor kiadatlan politikai levelei*. Budapest, 1879 (a továbbiakban: Szilágyi 1879). 85-86.

⁷ Benkő András: *Beszercei muzsik a gyulafehérvári udvarban*. *Korunk* 27(1968). 1704–1705.; 1. még: Kolozsvár város levéltára. *Rechnungen der Stadt Nössen IV/a*. 30. 57. old. (1625. febr. 10.): „Item de[m] furleuth[en] und de[m] trabante[n] so de[n] Preisinger furte[n]. [fl.] 4.”

⁸ Georg Kraus: *Siebenbürgische Chronik des Schässburger Stadtschreibers*. Wien, 1862. *Fontes Rerum Austriacarum*. Abt. I. Bd. III. (a továbbiakban: Kraus) 56.: „auss dem Reich teutsches landes hat er ebener massen die besten Organisten, als Joannem Preüssinger so sich hernacher zu Nössen mit einer vornehmen Frauen verheurahtet vnd auch alda gestorben ... hollen lassen”; Preissinger 1629 decemberében még kimutatható a beszercei városi számadásban. Beszerce város levéltára a kolozsvári Állami Levéltárban (Fond: 44 Bistrița) IVa. 26. 205. 1.

⁹ Kv. szk. 1630. 18a/VIII. 62.

¹⁰ Szendrey: *i. m.* 1891. i. h.: Nagyszeben, 1614. február 13. „Ciprianus Seyler, annorum circiter 21, aulae familiaris suae, musicus” tanúvallomása.; Kv. szk. 1619. 15a/XII. 88.; 1623. 16/III. 139, 120.; 1624. 16/XXI. 67.; 1625. 16/XXXIV. 203.; 1625. 16/XXXV. 203.; 1629. 18a/II. 475.; 1631. 18b/VI. 143.; 1631. 18b/VII. 320.; 1646. 24/XV. 75.; 1651. 27/IV. 3, és 1651. 27/V. 55.; Egy bizonyos Cyprianus Scheyber/Scheiber, aki feltehetően azonos a muzsikussal, szerepel a kolozsvári polgárok között. 1. Kv. szk. 1627–1636. 20/VII. 31. és passim; 1. még Kv. szk. 1630. 18a/VIII. 266.: „Zabo Sam[u]jelné kétt Louán Cyprián kett Louán, Viszik Cháky István ... Postayat”.

at.”¹¹ Ezek számát a sáfár 1624-ben tíz főben,¹² 1625-ben pedig hét főben adta meg,¹³ míg nem sokkal a fejedelem kassai esküvője után, 1626. március 21-én öt fő¹⁴ s röviddel Bethlen halála előtt, 1629. november 10-én négy fő szerepel a fejedelemmel utazó udvarban.¹⁵ Ezzel szemben 1630. április 5—7. között Brandenburgi Katalin kíséretében hat német muzsikus volt.¹⁶ Habár ezek az adatok látszólag létszámcsökkenést mutatnak, vigyáznunk kell az értékeléssel, mivel a számadásokban külön is szerepelnek hangszerek, lantos, hegedűs, hárfás stb., s ez utóbbiaknál többnyire nem tudni, hogy milyen nemzetiségűek voltak.

A „Nemet musicasok”-on kívül 1624. június 18—21. között szerepel a fejedelem kíséretében „Musicas nemet Jnas” is.¹⁷ Emellett Georg Kraus krónikájában megemlékezett arról, hogy Bethlennek volt két jeles 13—14 éves német lantos fiúja is, Konrad és Dietrich, akik állandóan mellette tartózkodtak s egyben a fejedelemasszony szobájának vigyázói voltak.¹⁸ Ezek a lantosok 1621 októbere és 1625 novembere között felbukkannak a kolozsvári számadásokban is „Vrunk apro Lantossi”, „Ket lantos giermek”, „Lantos küs giermek”, „ket kis Nemet Lantos musicasok”, illetve „Ket Nemet gier[mek] Music[us]” stb. elnevezéssel.¹⁹ A két német lantos fiú tehát legkevesebb négy évnél tovább szolgált az erdélyi udvarban. Későbbi sorsukról éppúgy nem tudunk semmit, mint ahogy pontos származásuk is ismeretlen. Külön kérdés, hogy ezek egyike volt-e az a német lantos gyermek, akit Kemény János — Bethlen akkori inasa, a későbbi fejedelem — Brandenburgi Katalin Kassára érkeztek a fejedelemi menyasszony hintójában látott. Mint írta: „két igen fő lantos gyermek cifra öltözetben: egyik német, másik francia” ült a hintó ablakában.²⁰

Már szó esett a Németországból jött Johannes Preissingerről, akit Bethlen 1624 októberében „elébbeni Virginasunk”-nak nevezett. Ezek szerint Preissingner valamikor 1624 ősze előtt az udvarban szolgált.

A kolozsvári számadások számos adatot szolgáltatnak a fejedelmi muzsikusok, avagy azok családtagjainak ide-oda utazásáról. Így az 1623. április 16-i számadásban olvashatunk egy német asszonyról, a fejedelem „fő musicassanak feleségi”-ről.²¹ A német feleség nyomán logikusnak látszik arra következtetni, hogy a muzsikus is német lehetett. Ki volt pontosan, honnan származott, jelenleg ismeretlen.

¹¹ Kv. szk. 1622. 15b/XXII. 100.; 1623. 16/XIX. 38, 50, 102, 118.; 1624. 16/XXI. 71.; 1625. 16/XXXIV. 147, 151, 154, 156, 161, 212.; 1626. 17b/VIII. 88, 169, 217.; 1629. 18a/IV. 145, 152, 289.; 1630. 18b/I. 60. és 1630. 18b/II. 2, 27, 117.

¹² Kv. szk. 1624. 16/XXIV. 103, 108.

¹³ Kv. szk. 1625. 16/XXXIV. 147.; 1625. 16/XXXV. 86, 89, 100, 105.

¹⁴ Kv. szk. 1626. 17b/VIII. 88.

¹⁵ Kv. szk. 1629. 18a/II. 198, 252, 286—287, 333—335.

¹⁶ Kv. szk. 1630. 18b/I. 60. és 1630. 18b/II. 2, 27, 117.

¹⁷ Kv. szk. 1624. 16/XXI. 68.

¹⁸ Kraus 58.: „Ess hatte auch der Bethlen Gabor neben andern Musicanten ... zween teutsche knaben 13 und 14 Jahren treffliche lautenisten, welche stetz um und bei ihm sein müssen, der eine Conrad der andere Dietrich genandt und wahren zu gleich miller Zeit hütter und aufseher in seinem Frawen Zimmer ... und hatten selbiger knaben ihm Losament und bleiben stetz ihm Frawen Zimmer”.

¹⁹ Kv. szk. 1621. 15b/IX. 89, 90, 166.; 1622. 15b/XXII. 104, 114, 120.; 1623. 16/XIX. 38, 41, 50, 102.; 1624. 16/XXI. 68, 75, 76.; 1624. 16/XXIV. 103, 108.; 1625. 16/XXXIV. 148, 156, 161.; 1625. 16/XXXV. 89, 100.

²⁰ Kemény János és Bethlen Miklós művei. Közr.: Windisch Éva. Budapest, 1980. 63.

²¹ Kv. szk. 1623. 16/XVIII. 11.: „hat loán és szekeren Váradról az német asszonyokat” egy szebeni ember behozta, illetve „Vrunk eo felseghe Nemet Kepirojanak es fő musicassanak felesegit gyermekeit” vitték Váradról Marosújvárra. Az utóbbit idézi: Balogh Jolán: *Varadinum. Várad vára*. II. Budapest, 1982. 150.

Az 1624. szeptember 17-i kolozsvári számadásban a szekerezésnél az szerepel, hogy „Valami Musikasok érkezve[n] vrunkhoz akarva[n] menniek”. A vegyes kiadásoknál viszont ugyanekkor az olvasható, hogy „Erkezve[n] Onna[n] fellül Gerig Eriechirg [?] Eo-teod magaval Nemetek vrunkhoz akarvan menni”.²² Tekintve, hogy más olyan aznapi avagy előző napi számadás nincs, amely a zenészekre vonatkozatható lenne, így valószínű, hogy e németek voltak az udvarba menő muzsikusok.

Különféle 1624-es számadásokban szerepel egy német hegedűs is, aki a fejedelem megbízásából Csanády Antallal Bécsbe ment zenészeket hozni, illetve visszahozni.²³ A kassai kamara egy feljegyzése Michael Puchingerként említi („Musico Germano fidicini Michaeli Puchinger”),²⁴ de a szeptember 1-i kolozsvári számadás Stephanus Puschingernak nevezi,²⁵ s Csanády egy héttel későbbi udvari elszámolásában is az olvasható, hogy „Istvánnak, az ő felsége hegedűsének, adtam Bécsben 19 [tallért]”.²⁶ Mindezek alapján tehát arra következtethetünk, hogy a kassai feljegyzés téves, és a hegedűst nem Michael Puchingernek — habár ez a név a zenetörténeti munkákban már meghonosodott —, hanem Stephan Puchingernek, avagy Buchingernek kell neveznünk. A kassai feljegyzés, mint látható, németnek mondja a muzsikust. Származásáról nem tudunk semmi biztosat, de érdemes arra utalni, hogy egy Buching nevű helység Füssen közelében, Bajorországban található. Ez alapján talán délnémet származásra következtethetünk. István hegedűs, vagyis Puchinger, felbukkan egy bécsi költségekkel kapcsolatos 1624. november 12-i udvari elszámolásban is,²⁷ s alighanem rá vonatkozik az az 1625. január 16-i kolozsvári számadás, amely arról tudósít, hogy „Erkezue[n] Kassarol Hegedws Istva[n] teob Musikasokkal, es hazok nepeuel eggjüt es Feueruarra akarua[n] mennj”.²⁸

Az 1625. április 1-i kolozsvári számadásában szerepel „Benedjctus Adam V[runk] E[ő] fel[sége] Musicussa 2. mag[ával]”.²⁹ Más számadások nyomán úgy tűnik, hogy Benedictus Adam, másként „Adam Musicus”, német lehetett.³⁰

1625. május 10-e táján Bethlen udvari sáfára azt jegyezte fel a bevásárlási számadásokba, hogy „Listhius Ferenc uram ő n[agyság]a Németországból holmi lantosokat, muzsikásokat hozván, költött az mint ratio szerint beadta tallért 177.”³¹

²² Kv. szk. 1624. 16/XXIV. 134, 58.

²³ Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (a továbbiakban: OSZK) Kézirattár Fol. lat. 916. fol.27r: 1624. jún. 18. „egregio Anthonio Chanádi, cum uno Musico pro conducendis reducendis alijs Musicis ad rationem Serenitatis, Viennam expeditis”, uo. fol. 40r szept. 25. „Eidem, musico fidicini suae Serenitatis per suam Serenitatem ratione conducendorum musicorum Viennam expedite pro salario ex commissione suae Serenitatis soluti hung. fl. 87. d. 50”; Radvánszky Béla: *Udvartartás és számadaskönyvek. I. Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. II.* Budapest, 1888. (a továbbiakban: Radvánszky) 188, 202.

²⁴ OSZK. Kézirattár, Fol. lat. 916. fol. 39v: 1624. szept. 7-én a kassai kamara fizetést adott — a számadásból megállapíthatóan visszamenően — „Musico Germano fidicini Michaeli Puchinger, ratione salarii sui ex commissione erogati hungar. flor. 16”.; Radvánszky 202.

²⁵ Kv. szk. 1624. 16/XXIV. 47.: Csanádival együtt „Erkezve[n] Onna[n] fellül Musikasok Stephanus Puschingert”.

²⁶ OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 67. fol. 49r; Radvánszky 82.

²⁷ OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 67. fol. 53r: „István hegedűsnek adtam ...3 [tallért]”; Radvánszky: *i. m.* 1888. 90.

²⁸ Kv. szk. 1625. 16/XXXIV. 16, 202.

²⁹ Kv. szk. 1625. 16/XXXV. 35.

³⁰ Kv. szk. 1625. 16/XXXV. 86, 89, 105.: 1625. augusztus 28-án a városi sáfár ellátást adott „Vrunk Musicussinak Nemetek”, másnap pedig „Adam Musicusnak 7. mag[ával]”, míg a 31-i feljegyzésben „nemet Musicusoknak 7” szerepel.

³¹ OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 67. fol. 62v.; Radvánszky 105.; A kolozsvári számadás szerint azonban június 4-én „Listhius Ferenc Oranjs Frankfurtból jött”. I. Kv. szk. 1625. 16/XXXV. 41.

Már régóta ismert, hogy 1626-ban Brandenburgi Katalin kíséretében érkezett Magyarországra Michael Hermann (1602—1660) orgonista, aki azonban csak rövid ideig maradt az udvarban, mert még ugyanez év április 11-én, amikor a fejedelem feleségével és kíséretével együtt Brassóban járt, a városban maradt. Hermann 1637-ig orgonistaként, majd azután bíróként működött.³²

1629. február 26-án azt jegyezte fel a kolozsvári sáfár, hogy „Erkezek Kassáról ... négy Orgonához Valo Discantosok”. Ezeket a másnapi számadásban „Orgonához Valo Nemetek”-nek nevezte s a „nemet Musikasok”-at említi a szekerezésnél is.³³ Ezek szerint tehát négy német énekes érkezett az erdélyi udvarba. Figyelemre méltó a sáfár szóhasználata, aki az énekeseket az orgonával — vagyis nyilvánvalóan az egyházi zenével — hozta kapcsolatba.

Az 1629. április 14-i kolozsvári számadásban az szerepel, hogy „Erkezek az Német Musikas János ... megyen Vrunckhoz”.³⁴ Mint a szekerezésből kiderül, e zenész másodmagával ment a gyulafehérvári udvarba. 1629. június 25-én megint csak német muzsikusok érkezését jegyezte fel a kolozsvári sáfár. A számadás szerint: „Erkezek Széchj István az orgona Chinalo Mesterekkel négy zekkerrel, ... Felesegestől, giermekestől, tizen harmad magokkal, azon kívül ket Nemet Musikas vellek”.³⁵

A német muzsikusok mellett a kolozsvári számadások 1622-ben és 1623-ban említenek a fejedelem kíséretében lévő „Nemet Trombitasok”-at is, de mindannyiszor létszám nélkül.³⁶ 1629. november 10-én azonban a városi sáfár „Az Urunk eo Felsege Negi Nemet Trombitasinak” adott ellátást.³⁷ Brandenburgi Katalin 1630. április 5—7-i kolozsvári tartózkodásakor öt német trombitást említett a sáfár, míg szeptember 18—20. között, a kolozsvári országgyűlés idején — amikor Brandenburgi Katalint lemondatták a fejedelemségről — hatot.³⁸ Ezek egyike lehetett az a német Trombitás András, akiről már szó esett. Feltehetőleg ő volt az a Trombitás András, akit a következő év november 2-án Rákóczi György trombitásaként említ a kolozsvári számadás.³⁹

Ausztriai zenészek

Benkő András adata szerint Bethlen már 1615-ben is kerestetett Bécsben hangszerjátékosokat.⁴⁰

Már szóba került, hogy Csanádi Antal és Stephan Puchinger hegedűs Bécsből néhány zenészt hozott, illetve visszahozott Bethlen udvarába. 1624. szeptember 2-án arról számolt el a kolozsvári sáfár, hogy „Csanadj Ura[m] onna[n] felliu[er]keze[n] eo felsege zamara egy Hintot es egy Nehany Musicasokat keomivesseket hozua[n]” a városba érkezett, továbbá feljegyezte, hogy „Az Musikasnak felesegesteol giermekesteol” adott

³² *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*. IV. Brassó, 1903. 103.; Hermann megemlítette Georg Kraus is a krónikájában. I. Kraus 56.: „auch den N. F. W. H. Michaelern Hermannum jezigen woll bestelten H. Richter zu Kronen hollen lassen”.

³³ Kv. szk. 1629. 18a/IV. 40, 278.

³⁴ Kv. szk. 1629. 18a/rV. 56, 305.

³⁵ Kv. szk. 1629. 18a/IV. 92, 285.

³⁶ Kv. szk. 1622. 15b/XXII. 97, 109, 118.; 1623. 16/XIX. 114.

³⁷ Kv. szk. 1629. 18a/II. 199, 286-287, 333-335.

³⁸ Kv. szk. 1630. 18b/I. 60.; 1630. 18b/II. 1, 26, 116.; 1630. 18a/VIII. 219, 224, 226, 232, 239.

³⁹ Kv. szk. 1631. 18b/VII. 280.: „Trombitas Andras erkezek Patakrol vru[n]k Eö Na[gy]sá[gy]a Trombitassi Hatod Magaval Leuen”.

⁴⁰ Benkő András: *Az erdélyi fejedelmi udvar zenei életéről, = Művelődéstörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1979. 98. 46. j.

ellátást.⁴¹ Csanádi szeptember 7-i elszámolása ugyancsak megerősíti, hogy a név szerint nem ismert zenész egész családjával és ingóságaival költözött Bécsből az erdélyi fejedelmi udvarba.⁴² November 5-én ismét zenészek jöttek. Mint a kolozsvári sáfár elkönyvelte: „Erkezue[n] Batzy janos Beczbeol Urunknak ualamj Musicasokat hozatua[n], uelle ide erkezie[n] hato[n] leue[n]”, illetve „Batzy Janossal erkezuen ualami feo Nemet Musikasok onnan feliul Feieruarra akarua[n] menniek”.⁴³ A fejedelmi udvar bevásárlási feljegyzései között szerepel egy 1624. november 12-i elszámolás, amely valószínűleg ugyanezekre a muzsikusokra vonatkozhat. Itt számos úti és étkezési kiadás között „Az mostan hozott német muzsikusoknak lött fizetés és az reájok való költség” alcím alatt arról olvashatunk, hogy „Az muzsikásoknak adott Mikó uram Bécsben 120 [tallért]”.⁴⁴

Benkő András közölte Bethlennek egy 1625. május 23-án keltezett levelét, amelyben felszólította a beszercei tanácsot, hogy: „az mely ot valo Virginas mostan Beczből le jeöt, azt ez levelünk veven mingiarast külleön küldgie ide hozzank; hogy az ot fenleveó Musicusok állapotia felől tudakozhassunk tüle.”⁴⁵ E levél jól példázza a fejedelem zene iránti érdeklődését és információéhségét, de ugyanakkor igényességét is, hiszen az Erdélyből nézve kétségtelenül jelentős zenei centrumnak számító Bécsből akart újabb muzsikusokat szerezni. Kérdés, hogy vajon a később tárgyalandó Thesseliusnak az erdélyi udvarba hívását nem éppen ez a tájékozódás eredményezte-e.

Az 1625. szeptember 19-i kolozsvári számadás azt közli, hogy „Erkezue[n] Posonbol Keserw Peter, kj ualami musikasokkal jeött ala, es harmad maghawal leue[n]” ellátást kapott.⁴⁶ Lehetséges, hogy e zenészek éppen a Pozsonyhoz közel lévő Bécsből jöttek?

Bécsből érkezett Erdélybe 1625-ben a már említett Johannes Thesselius, aki azután Bethlen együttesét vezette. Őt zenetörténet-írásunk már régóta ismeri — igaz Radvánszky téves olvasata nyomán *Thesselnisként*. Thesselius szerepel külföldi szakmunkákban is — ezeknek szerzői viszont az életút erdélyi részéről nem tudnak.⁴⁷ Végeredményben, ellentétben sok más Erdélybe került külföldi muzsikussal, Thesseliusnál elég szerencsés helyzetben vagyunk. Nemcsak életrajza körvonalazható, hanem műveinek egy része is ismert.

Johannes Thesselius a thüringiai Erfurtból származott, s a XVI. század utolsó negyedében, alighanem 1580 és 1590 között született. 1605-ben immatrikulált a lipcsei egyetemre,⁴⁸ s 1605. július 18-án megjelentetett Lipcsében egy *Carmen musicum* című öt-szólamú kóruskompozíciót, amellyel egy ottani professzor házasságkötését köszöntötte.⁴⁹ Ez a legkorábbi ismert műve. A kiadvány címlapján lipcsei diáknak és erfurti zenésznek

⁴¹ Kv. szk. 1624. 16/XXIV. 133, 47.

⁴² OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 67. fol. 49r: „A mostani muzsikásnak adtam előljáró pénzt, kit fizetésébe kell tudni ... 20 [tallér], ... az muzsikusnak, minthogy ház eszköz egyet másával költözött ... 21 1/2 [tallér]”; Radvánszky 82.

⁴³ Kv. szk. 1624. 16/XXIV. 72, 139.

⁴⁴ OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 67. fol. 53r.; Radvánszky 90.

⁴⁵ Benkő: *i. m.* 1968. i. h.

⁴⁶ Kv. szk. 1625. 16/XXXIV. 112.

⁴⁷ Radvánszky 109—111.; A Thesselnis alakot semmiféle forrás nem hitelesíti, ugyanakkor viszont előfordul erdélyi dokumentumban a Thosselius névforma. A nagyszebeni templomban található egy az orgonistákat és kántorokat felsoroló tábla, s ezen Caspar Johann Thosselius-ként szerepel. I. Reilich: *i. m.* 1984. 297. A Caspar keresztnév azonban eddig más forrásokból nem ismert; Thesseliusra I. még: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Szerk.: Friedrich Blume. Kassel, 1949—1979. Thesselius szócikk; *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. London, 1980. Thesselius szócikk; Király Péter: *Bethlen Gábor udvarának zeneéletéről. I. Johannes Thesselius kapellmester*. Muzsika 33(1990). 8—9. sz. 37—43.

⁴⁸ Georg Erler: *Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig*. I. Leipzig, 1909.464.: „Theβelius Ioh[annes], Erphord[iensis]”

⁴⁹ Egyetlen példánya: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, 14. 3. Mus. Coll. INC. Csak a Cantus I—II. és Tenor szólam maradt fent.

nevezte magát.⁵⁰ Mindeddig kiderítetlen, hogy Erfurtban hol és kitől szerezte a zenei ismereteit. Elképzelhető azonban, hogy Lipcsében esetleg az ott 1594-től Thomaskan-torként működött Sethius Calvisius tanítványa volt, hiszen Calvisius 1605 táján az egyetemi templom Kapellmeisteri tisztjét is ellátta.

Ma még tisztázatlan, hogy Thesselius pontosan meddig maradt Lipcsében. Az 1609-ben Nürnbergben közreadott munkája, *Neue Liebliche Paduanen Intradan und Galliardden*⁵¹ című táncgyűjteményének előszavában azonban már a felső-ausztriai Karl Jörger báró zenészeként jelentkezik.⁵² A Jörgerhez szóló dedikációban megemlíttette, hogy „mivel én már eddig is a művészettel foglalkoztam, ezért elkészítettem csekély értékű új padovanáimat, intradáimat és galliardáimat mindegyik hangnemben, úgy, ahogy azt kegyelmednél asztali zenének muzsikálni szokás”.⁵³ Jelenleg kérdéses, hogy meddig maradt Thesselius Jörger szolgálatában. A Jörger család Linzben őrzött iratai nem tartalmaznak semmiféle Thesseliusra vonatkozó utalást.⁵⁴ Tekintve azonban, hogy egyrészt a Habsburg-hatóságok 1620. október 26-án Karl Jörgert mint protestáns felkelőt letartóztatták, s Jörger 1623 végén meghalt a fogságban, valamint 1624-ben konfiskálták a birtokait, másrészt viszont Thesselius 1625-ben Bécsből ment Erdélybe, így feltehető, hogy egészen Jörger bukásáig, vagyis 1620–1624 tájáig az osztrák főúr szolgálatában lehetett. Mit csinált, hol volt 1625 őszéig, amikor is felbukkan a neve Bethlen udvarának dokumentumaiban, ma még nem tisztázott.

Az első erdélyi utalás egy 1625. szeptember 12. táján keletkezett udvari elszámolásban található. E szerint „Kolosvárat lakó Várad Miklós” vett Bécsben egy hintót 78 tallérért, amin Thesseliust Erdélybe hozta, valamint „Tesselius capellae magister instrumentumok vételére és muzsikosok szükségére kültött el ... 160 [tallért]”.⁵⁵ Azt, hogy Thesselius Bécsből jött, Georg Kraus is jelzi a krónikájában. A muzsikus 1625. november 22-én felbukkan a kolozsvári számadásban. Mint a sáfár feljegyezte: „Johannes Tesselius Kappelmeister érkezven Waradrol” ellátást kapott.⁵⁶ Az 1626. március 21-i kolozsvári számadás említi a Kassán tartott második esküvőjéről visszatérő Bethlen kíséretében lévő „Orgonások[na]k Cappelamesternek” adott ellátást, illetve a másnapi feljegyzés szerint a „Capell Meister Musicus”-nak, vagyis Thesseliushoz adott ételmet.⁵⁷ Ez tehát közvetve azt bizonyítja, hogy Thesselius jelen volt a kassai esküvőn s ott az igen nagyra felduzzasztott udvari együttest vezette.⁵⁸

1626 után nincs konkrét adatunk Thesseliusról, de kérdés, hogy nem ő volt-e az a már említett „Német Musikas János”, akit 1629. április 14-én Kolozsvár városa egy társával

⁵⁰ Thesselius erfurti származását az erfurti levéltár nem tudta megerősíten. Levélbeli közlésük szerint ez a név az ottani dokumentumokban nem fordul elő.

⁵¹ Egyetlen példánya: Dresden, Sächsische Landesbibliothek, Mus. 1-B-164.

⁵² A Jörger család székhelye a Linz közelében fekvő Aschachban (Aschach an der Donau) volt.

⁵³ „Weil ich dann mich diBhero in der kunst geübet so hab ich diese meine neue geringfügige Paduanen, Intradan unnd Galliardden, auff alle modos (wie man sie pfleret vor E. G. Tafel zu Musiciren) gesetzt vnd verfertiget.”

⁵⁴ Néhai Rudolf Moser, Gunskirchen, Ausztria közlése. Segítségét ezúton is köszönöm.

⁵⁵ OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 67. fol. 64v.; Radvánszky 109–111.

⁵⁶ Kv. szk. 1625. 16/XXXIV. 163.; Herepei János: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. I. Budapest—Szeged, 1965. 191.

⁵⁷ Kv. szk. 1626. 17b/VIII. 88, 92.

⁵⁸ A kassai esküvőn közreműködő együttesről jó képet ad az 1626. márc. 20–23. közötti kolozsvári számadás, amely öt német, négy lengyel, öt magyar és meghatározatlan számú olasz „musikások”-at (illetve olasz énekeset), továbbá „Orgonások”-at „Cappelamester”-t, valamint nyolc (illetve tizenkét) trombitást, három lengyel trombitást, hat sípost, egy rézdobost és végül tíz gyalogdobost említ. L. Kv. szk. 1626. 17b. VIII. 80–167. passim.

együtt a fejedelemhez szállított. Mindemellett 1629. november 10-én, amikor a fejedelem és második felesége nagy kísérettel Kolozsvárra érkezett, akkor a városi sáfár feljegyezte, hogy „Az Urunk eo Felsege Orgonas mesterenek ket Szemelire gazdalkodta[m]”.⁵⁹ Ebből a feljegyzésből nem derül ki név szerint, hogy kire vonatkozott, de a fenti 1626-os számadás nyomán talán nem kizárt, hogy az „Orgonás mester” Thesseliusra értendő, annál is inkább, mert ő működött orgonistaként is.

Thesselius további sorsáról Georg Kraus tudósít. Eszerint a muzsikus Nagyszebenben megházasodott, majd ott is halt meg 1643-ban.⁶⁰ Nem ismert, hogy Thesselius pontosan mikor került Szebenbe. Az evangélikus templomban lévő emléktábla szerint 1639 és 1643 között volt a város orgonistája.⁶¹

A már említett művek mellett egy Thesselius-kompozíció felbukkan a Budapesten őrzött Bártfai Gyűjtemény egyik kéziratában is. Egy hatszólamú kórusmű töredéke *Wem ein tugendsam Weib bescheret* szöveggel.⁶² Kérdés, hogy honnan került a Thesselius-mű Bártfára. Az erdélyi udvarból, vagy pedig esetleg német vagy osztrák kéziratokból?

Visszatérve a kronologikus rendhez, 1626. június 22-én azt jegyezte fel a kolozsvári sáfár, hogy „Erkezenek Vrunck eo F[elsége] Musicassi Beczbe mennek. Vrunck levele nalok mindenesteol 8. vadnak”, illetve, hogy „Michael Pistoriusnak az teob musicusokkal es jubilerokkal 8” személyre adott ellátást.⁶³ Ezek szerint tehát a Bethlen udvarát elhagyó nyolc személyből a zenészek száma legfeljebb ha hatra tehető, míg a többiek ékszerészek voltak. A zenészek nyilvánvalóan azután távoztak az udvartól, hogy közreműködtek a kassai esküvőn, valamint az azt követő országjárás alatt az udvar fényének emelésében. Feltehető, hogy ezek az előző évben Bécsből, illetve Németországból érkezett zenészek közé tartozhattak s alighanem csak meghatározott időre szerződtek le. Kérdéses, hogy a számadásban említett Michael Pistorius (Becker ?) muzsikus volt-e.

Sziléziai zenészek

1622. szeptember 7-én a kolozsvári sáfár azt jegyezte fel, hogy „Eo f[elsége] onna[n] fellywl Schlessyabol Musikasokat hozattwa[n] Varad felöl ide erkezenek”. Ezek egyike azonban Kolozsvárott pestisben meghalt. Ezért csak két nap múlva könyvelte el a sáfár, hogy „Az onnan fellywl hozatott eo f[e]l[sége] Musicassy es azoknak instrumentumi ala kellettet adnunk 3 zekeret”.⁶⁴

1629. május 15-én a boroszlói tanács levélben fordult Bethlenhez. Ebben a Magyarországról levelet írt „Gregorius Beck musicus et organista noster” kívánságára arra kérték a fejedelmet, hogy szolgáltassa ki Beck Fridericus nevű fiának — aki három évig Bethlen szolgálatában állt — a hagyatékát, amelyben néhány zenei könyv és igen jó hangszer volt,⁶⁵ továbbá fizesse ki a fejedelem az apának a fiú hátralékos fizetését, s végül még azt is kérték, hogy ne számolja fel a fiú orvosi ellátására fordítottakat. Ezek szerint tehát Fridericus Beck 1626 tája óta szolgálhatta a fejedelmet, s így alighanem vagy az 1626-os esküvőre toborzott zenészek sorába tartozhatott, vagy pedig esetleg a Szilézián

⁵⁹ Kv.sz. 1629. 18a/II. 199.

⁶⁰ Kraus 56.: „einem Capelmeister von Wienen Joannem Thosselium, so ihn die Hermannstadt geheuratet vnd Anno 1643 alda gestorben, welches Söhne vnd haeredes iezunder burger der Stadt sein.”

⁶¹ Reilich: *i. m.* 297.

⁶² OSZK. Zeneműtár, Bártfa Ms. 17. Csak a Cantus, Tenor I. és Bassus szólam maradt fent.

⁶³ Kv. sz. 1626. 17b/III. 93, 94.

⁶⁴ Kv. sz. 1622. 15b/XXI. 152, 221.

⁶⁵ Szilágyi Sándor: *Bethlen Gábor fejedelem levelezése*. Budapest, 1886. (a továbbiakban: Szilágyi 1886) 383—384.: „In qua libri aliquot musici et ejusdem artis quaedam optima instrumenta fuere”.

KÜLFÖLDI ZENÉSZEK A XVII. SZÁZADI ERDÉLYI FEJEDELMi UDVARBAN ÉS HATÁSUK 9
áthaladó Brandenburgi Katalin kíséretéhez csatlakozott. További kérdés, hogy Beck
apjához hasonlóan billentyűs muzsikusként volt-e.

Olasz zenészek

Már Radvánszky közlése óta ismert, hogy Hatvani István 1622-ben Velencében Joan Battista Cattitól vett „1 Teorbatt, 1 lantot, 1 cytherát és 1 muzsika hegedűt”, valamint, mint a számadásában leírta, „Benedeknek az lantosnak adtam kész pénzt, kivel Velencében adósítól váltotta ki magát ... 82 frt. 75. dr.; Györgynek az hegedűsnek hasonló módon adtam ... 49 frt. 35 dr”.⁶⁶ A feljegyzésből nyilvánvaló, hogy Hatvani a leszerződés alkalmából szokásos foglaló helyett kifizette a zenészek adósságait. Jelenleg ismeretlen, hogy mennyi ideig maradtak a muzsikusként erdélyi szolgálatban. A hegedűs esetében mindenesetre felmerül, hogy azonos-e azzal a Hegedűs Györgynek nevezett udvari zenésszel, aki az 1626. május 18-i kolozsvári számadásban szerepel.⁶⁷

1623 és 1629 között más külföldiekhez hasonlóan folyamatosan kimutathatók „olasz Musicussok” is az erdélyi udvarban.⁶⁸ Ezek számáról nincs biztos adatunk, mindössze az 1629. november 10-i kolozsvári városi számadás utal a fejedelem kíséretében „Az Urunk eo Felsege Negi Olos[z] Musikasi”-ra.⁶⁹

Az Olaszországból visszaérkezett erdélyi küldött, Zeller (Seller) Márton 1624. december 24-i bevásárlási számadásában leírta, hogy négy forintot költött „Paddában muzsikusként való utamban”, valamint elszámolt arról, hogy mennyibe került „Prosperonak az vocalis discantistának” Erdélybe szerződésének.⁷⁰ A kolozsvári számadások szerint, amikor 1625. szeptember 2-án Bethlen távozott a városból, akkor Prosperót egy társával együtt betegen hátra kellett hagynia. Szigorúan megparancsolta azonban, hogy míg zenészei meg nem gyógyulnak, addig a város gondoskodjon ellátásukról. Ezt Kolozsvár több mint két héten keresztül teljesítette, s a gyógyulást elősegítendő még egy süveg nádmézet is vettek Prosperonak. A szeptember 20-i számadásban már arról olvashatunk, hogy négylovas szekéren „kappa[n] Prosperus Discantistat” a fejedelem után Váradra vitték.⁷¹ E feljegyzés „kappan” jelzőjéből kiderül, Prospero kasztrált énekes volt. Más biztos adatunk jelenleg nincs róla. Figyelemre méltó azonban, hogy az 1626. március 21—24. közötti kolozsvári számadás egyszer „Eö fel[sé]ge olasz musikasinak”, másszor viszont „Vrunk enekessinek Olaßok”-nak adott ellátásáról szól.⁷² Ezeknek az énekeseknek egyiké alighanem Prospero lehetett, hiszen mindössze fél év választotta el a korábbi említését ettől az adattól. Az olaszok kétségkívül részt vettek Bethlennek és Brandenburgi Katalinnak alig több, mint egy hónappal korábban Kassán tartott esküvőjén.

1628 januárjában megérkezett Fogarasba egy nagy csoport Páduában és Velencében leszerződött udvaronc, köztük egy spanyol táncmester és muzsikusként, Don Diego de

⁶⁶ OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 67. fol. 39r.; Radvánszky 64.; Josef Zuth: *Handbuch der Laute und Gitarre*. Wien, 1926—1928. (Repr. Hildesheim, 1978) 34. az áll Robert Eitner: *Biographische-bibliographischer Quellenlexikon der Musik und Musiker*. Leipzig, 1900—1904 nyomán, hogy ez a Benedek 1622 táján augsburgi szolgálatban állt. Ez azonban egy félreértésen alapuló tévedés.

⁶⁷ Kv. szk. 1626. 17b/VIII. 127, 222.

⁶⁸ Kv. szk. 1623. 16/XIX. 38, 49, 102, 105, 111, 117.; 1624. 16/XXI. 67, 72, 75—76.

⁶⁹ Kv. szk. 1629. 18a/II. 198, 246, 286-287, 333—335, 374—376, 425—427.

⁷⁰ OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 67. fol. 56v.; Radvánszky 97.; Prospero esetében felmerül, hogy esetleg azonos volt azzal a korábban Báthory Zsigmondot szolgáló firenzei Prospero Pontéval, akiről Szamosközy tudósít. L. *Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézirata. XVII. század eleje*. Közr.: E. Abbaffy Erzsébet és Kozocsa Sándor. Budapest, 1991. 32.

⁷¹ Kv. szk. 1625. 16/XXXIV. 102, 104—112, 196, 214.

⁷² Kv. szk. 1626. 17b/VIII. 88, 94, 98, 217.

Estrada, akinek emlékirata szerint a jövevények közé tíz muzsikus is tartozott.⁷³ A fejedelem azonban nem sokkal a zenészcsoporthoz érkezése után, március 7-én már ismét azt parancsolta az olaszországi tanulmányúton járó unokaöccse, Bethlen Péter kíséretének, hogy „igen fő muzsikusokat és cavalcatort ha találtok Velencében, vigyetek onnet, ittassátok be.”⁷⁴ E megbízatás eredményéről a szászsebesi Georg Kraus krónikája számol be. Kraus szerint Bethlen az unokaöccse révén az udvarába akarta hívatni a római lantost, Giuseppe Baglionit. A terv azonban meghiúsult, Baglioni utazására a fejedelem halála miatt nem kerülhetett sor. Krausnak mindezt Baglioni mesélte 1630-ban, amikor Kraus mint diák Rómában járt.⁷⁵ A rendelkezésre álló dokumentumok lényegében igazolják Kraus elbeszélését, habár abban ellentmondást is találunk. Kraus ugyanis azt írta, hogy Baglioni szerződését a fejedelem halála akadályozta meg. Tudjuk azonban, hogy Bethlen Péter 1628. augusztus elején járt Rómában, vagyis Baglioni felkérésére 1628 nyarán kerülhetett sor. A lantosnak tehát lett volna ideje Erdélybe menni. Miért nem utazott, ma már kideríthetetlen. Azt, hogy 1628 után Rómában maradt, igazolja egy 1629. október 1-én írt ajánlólevél, amelyben Baglioniak „a lant és tiorba-, avagy lauto tiorbato játékában mutatott nem mindennapi tehetségé”-ről is olvashatunk.⁷⁶ Ebből kiderül, hogy a lantos nem volt római, de akkor már évek óta a jezsuiták római Collegium Hungaricum-Germanicumában élt. A levél tanúsága szerint valamilyen ok miatt szerette volna Rómát elhagyni, s ehhez kérte az ajánlólevelet. Nyilván ezért is bocsátkozott korábban tárgyalásba a Rómában járt Bethlen Péterrel. Baglioniól lantdarabok jelenleg csak egy forrásból ismertek, egy perugiai lantkönyvből.⁷⁷ Ennek alapján megállapítható, hogy Baglioni képzett lantos volt, akinek stílusa némileg emlékeztet a kor ünnepelt olaszországi lantosának, Johann Hieronymus (Giovanni Girolamo) Kapsbergernek a műveire. Kétségtelen, hogy Kraus igazat írt, valóban a kora színvonalán álló, az akkori legmodernebb olasz stílushoz kapcsolódó lantos ment volna Erdélybe.

Bethlen halála után az özvegy hamarosan elbocsátani kényszerült a zenészek egy részét: 1630. január 16-án a kolozsvári sáfár azt jegyezte fel: „Erkezenek Azzonjunk eo Felsege Musikasi haton Dendingo Olasz, Simon, es Andras, Feyer Várról, mennek Nemet Országban”.⁷⁸ Habár az megállapítható, hogy az egyik távozó, „Dendingo”, a spanyol Don Diego de Estrada volt, a továbbiakban azonban a számadás szövege nem egyértelmű, hiszen nem világos, hogy az említett Simon és András is zenész volt-e. Július 18-án újra muzsikusok hazautazását örököltette meg a kolozsvári sáfár. Eszerint

⁷³ *Autobiografias de sodalos siglo XVII*. Közr.: José de Cossio. Madrid, 1956. Biblioteca de autores espanoles. XC. 382.; Király Péter: *Bethlen Gábor udvarának zeneéletéről*. II. *Don Diego de Estrada spanyol táncmester*. Muzsika 33(1990), 11. sz. 33.

⁷⁴ Történelmi Tár 1881. 197—198.

⁷⁵ Kraus: *i. m.* 1862.: „letzig als er von enem vberauss. vortreffligen Lautenisten Josepho Baglioni so vom Papst zu Rom Urbano octavo Jahrling taussendt Duckaten zum besoldung gehabt, gehöret, hat er denselben eben auff gleiche besoldung als der Bethlen Peter seines bruder Sohn zu Rom gewesen, ruffen lassen weil aber der Fürst mitlerzeit gestorben, selbiger Zuch keinen Vortgang gehabt und hat mir Beschreiben diesses, diesse geschicht Anno 1630 oben gedachter Lautenist Josephus Baglioni mein gutter freundt, ... offit selbst erzehlet hat vnd eben zu Rom”. A Baglioniával kapcsolatos epizódot a Bethlen korával foglalkozó munkákban általában tévesen szokták idézni. Arról éppúgy olvashatunk, hogy Baglioni Bethlen udvari lantosa volt, mint arról, hogy a tervezett alkalmazást a muzsikus halála hiúsította meg; 1. még Király Péter: *Bethlen Gábor udvarának zeneéletéről*. III. *Giuseppe Baglioni*. Muzsika 34(1991), 1. sz. 26—28.

⁷⁶ Thomas D. Culley: *Jesuits and Music*. I. Roma, 1970. 166, 323.: „e si come egli con il suo talento non ordinario nel toccare liuto, e tiorba, o sia lauto tiorbato da gusto grandissimo a chi lo sente”.

⁷⁷ *Libro di leuto di Giosepe Antonio Doni. Ms. Perugia, sec. XVII*. (Faksimile kiadás) Firenze, 1988.; 1. még Dinko Fabris: *Andrea Falconieri*. Roma, 1987. 90—91, 93.

⁷⁸ Kv. szk. 1630. 18a/VIII. 68.

„Erkezőnek Olasz Musikasok, Olasz Demién (Hatod magával) Feyemárról, ennek vizza Velenczében, Azzonyunk el bochatta eokett hazájukban”.⁷⁹

Lengyel zenészek

1618. október 4—6. között, amikor a fejedelem Kolozsvárott járt, akkor a városi sáfár „6 Lengiel Trombitas[na]k” adott ellátást.⁸⁰ Egy hónap múlva, november 8-án azonban már azt jegyezte fel, hogy „Vrunk az lengiel Musikasokat el Ereztven Zeller Marton mene el uelek Vrunk Mandatumara”.⁸¹ Hamarosan ezután, 1619. január 1-én a fejedelem megbízta Hatvani Istvánt, hogy „Miután a szolgálatunkban állott lengyel muzsikuskok haza mentek idejök lejártával”, ezért Hatvani menjen Lengyelországba „újabbak szerzése végett”.⁸² Nem sokkal e megbízást követően, 1619. január 12-én a fejedelem — egy gyakran idézett levélben — Esterházy Miklóshoz fordult. Mint írta: „Jóllehet ennekelőtte állapotunk szerint kwlső országokbeli idegen nemzetekből álló Musicusoknakis szerit tevéen, Udvarunkban fizetéswnkön tartottunk; Mindazaltal cziak szintén ez előtt nem sok wdövel nemelliek Attiok Anniok és egieb Attiafiay temetésekre s egieb dolgokra tölwnk ell buczuizvan elis mentenek; Es heliekben, ugi vagion, hogy vyab Musicusokért idegen országokban elis kwldöttwnk; mindazonáltal az wdőnek rövid voltához képest érkezések felől Teméntelenek levén.”⁸³ Éppen ezért arra kérte Esterházyt, hogy segítse ki Rhédei Pál küszöbön álló esküvőjére egy hárfással. A fentiek nyomán világos, hogy a levélben említett külföldiek a lengyelek voltak. Megjegyzendő, hogy általában csak arra szoktak hivatkozni, hogy Bethlen Esterházytól hárfást kért, mert neki ilyen nem volt. A bemutatottak azonban árnyaltabb képet adnak, hiszen azt tanúsítják, hogy csak időleges muzsikushiány áthidalásáról volt szó, amiben végül is Esterházy nem segített. Feltehető, hogy az egyik eltávozott muzsikusk hárfás volt. Bethlennek ugyanis 1615-ben még volt hárfása, aki nyilvánvalóan azonos a korábban Báthory Gábort szolgáló Hárfás Jánossal.⁸⁴

Egy fejedelmi megbízott, Tornyi János, 1620-ban Krakkóban leszerződött egy lantost, valamint, mint a számadásában közölte: „Az Barthos muzsikás fiának, az Jánnak levelet küldvén, az postának, ki az levelet megvitte”, négy forintot adott.⁸⁵ E feljegyzés nyomán úgy tűnik, mintha az említett Barthos már Bethlen szolgálatában állt volna s a fiát is Erdélybe szándékoztak volna hívni.

1623 és 1626 között a kolozsvári számadások a német és olasz udvari muzsikuskok mellett rendszeresen megemlítik Bethlen kíséretében a „Lengjiel Musicusok”-at is.⁸⁶ Ezek száma 1623 júniusában öt s 1624—1625-ben pedig hat fő volt, míg 1626. március 20-án a

⁷⁹ Kv. szk. 1630. 18a/VIII. 168.

⁸⁰ Kv. szk. 1618. 14b/XVIII. 114, 120, 127.

⁸¹ Kv. szk. 1618. 14b/XXI. 138

⁸² Történelmi Tár 1881.314.

⁸³ Horváth Mihály: *Kismartoni regeszták*. Magyar Történelmi Tár X. 1861.8.; Szabolcsi Bence: *A XVII. század magyar főúri zenéje*. = Uő.: *A magyar zene évszázadai*. I. Budapest, 1959. 214.

⁸⁴ Szendrey: *i. m.* 1891. i. h.: „Joannes Hárfás annorum circiter 28, aulae familiaris suae musicus” tanúvallomása; Kv. szk. 1615. 13b/VIII. 78, 141, 144. Megjegyzendő, hogy 1622-től ismét volt hárfás Bethlen udvarban, 1. Kv. szk. 1622. 15b/XXII. 111., s az 1626—1629 közötti források megint csak egy Hárfás Jánost említenek, 1. Kv. szk. 1626. 17b/VIII. 127, 222.; 1629. 18a/II. 43, 199, 464.; 1629. 18a/IV. 14, 221, 229, 237, 245. Tisztázandó, hogy ő azonos volt-e a korábban Bethlent szolgáló Hárfás Jánossal, vagyis visszatért-e a korábbi fejedelmi muzsikusk az udvarba.

⁸⁵ OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 67. fol. 26r; Radvánszky 1888. 43.

⁸⁶ Kv. szk. 1623. 16/XLX.38, 49, 102, 110, 117.; 1624. 16/XXI. 74, 76—77, 103, 157.; 1624. 16/XXIV. 104, 110.; 1625. 16/XXXIV. 147, 150, 154, 156, 161.; 1626. 17b/VHI. 80, 86, 88, 170.

sáfár „Nemet es Lengjel 9 musikasok[na]k” adott ellátást, amelyekből öt volt német és négy a lengyel.⁸⁷

Hatvani István 1625. december 8-án a számadásában beadta, hogy: „Egy muzsika lantost hoztam az én kegyelmes uram ő felsége számára, kinek szükségére adtam Danczkában 12 ezüst tallért.”⁸⁸ Nem sokkal Hatvani után, még az 1626 elején megtartott fejedelmi esküvő előtt, érkezett meg Rózsás István Krakkóból, aki az udvarnak benyújtott „krakkai vásárlásának regestrumá”-ban felsorolta azt, amit az ott felfogadott trombitásokra költött.⁸⁹ Alighanem ezek lehettek az a „Haro[m] lengjel Trombitas”, akiket az 1626. március 21-i kolozsvári számadás említ a fejedelem mellett.⁹⁰ 1626. szeptember 1-én viszont, amikor Bethlen magyarországi hadjáratra indulva megállt Kolozsvárott, akkor a városi sáfár a „lengiel Síposoknak” juttatott ellátást könyvelte el.⁹¹ Kérdéses azonban, hogy ezek valóban síposok, vagyis fafúvósok voltak, vagy pedig a számadás szövege téves és valójában az előbbi trombitásokra értelmezendő-e.

Székely Bálint 1629. február 26-án Varsóból keltezett levelében megírta a fejedelemnek, hogy „Trombitásokat mind eddig sem kaphaték, mert akár mint ajánljuk is itt az jó állapotot, de az mammonának jelen volta nélkül mind semmi, és az mint szokták mondani: dobra wolja stoj za nicz. Az kik ezelőtt igyekeztenek volt megmásolták az jó akaratot”, de végül mindehhez mégiscsak hozzátehetette: „azonképpen egy trombitás is vagyón”.⁹²

Cseh zenészek

A fejedelem 1620. március 21-én azzal bízta meg a cseh királyhoz, a „Winterkönig”-hez, Pfalzi Frigyeshez Prágába induló Thurzó Imrét, hogy „Fő muzsika hegedüst, lantost, ki theorbat is verjen, cornétistát szerezni kegyelmed ne feledkezzék dolgai közt”.⁹³ Tudjuk, habár a fejedelem még három további levelében is figyelmeztette hívét a megbízatás fontosságára, Thurzó csak „egy jó mesterséges öreg hegedőn musikáló musikást möly musika fiola gambának hivattatik” kapott. Thurzó utalt arra is, hogy „kár k[e]l[y]emes uram, hogy a mezerici hegedős, möly F[elsé]gednél Kassán volt, visszatért, mert én olyat keveset hallottam még Prágában is, nem is kaphatni bizony olyant mostani üdőben”.⁹⁴ Bethlen postafordultával válaszolt Thurzónak: „szeretettel kérem kegyelmedet az mezericzi hegedúsnek írasson egy levelet es hivassa ki, csak az gyűlésen legyen nálunk, munkájáról contentáljuk a jámbort, nem fog méltó panasza lehetni. És maga mellé, ha mi musikusoknak szerét teheti, legyen azon, az gyűlésre jöjjön egy nehány magával”.⁹⁵ Bethlen e leveléből tehát kiderül, a zenészek sürgős toborzásának célja a küszöbön álló beszercebányai országgyűlés volt, amelyen azután kimondották a Habsburg-ház trónfosztását és Bethlent magyar királlyá választották. Nyilvánvaló, hogy uralkodóhoz méltó udvari együttest akart szerepeltetni a megjelentek előtt. Bethlen mástól is kért zenészeket. Mint az április 27-én Sárospatakról Thurzóhoz írt levélben megem-

⁸⁷ Kv. szk. 1626. 17b/VIII. 80.

⁸⁸ OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 67. fol. 67v.; Radvánszky: *i. m.* 1888. 115.

⁸⁹ OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 67. fol. 77v: „Az trombitásoknak adtunk előpénzt 80 [forintot]” stb.; Radvánszky 136.

⁹⁰ Kv. szk. 1626. 17b/VIII. 86.

⁹¹ Kv. szk. 1626. 17b/VIII. 170.

⁹² Szilágyi 1886.378.

⁹³ Szilágyi 1879. 186.

⁹⁴ Szilágyi Sándor: *Gróf Batthyány József köpcsényi levéltárából*. Történelmi Tár 1888. 434.

⁹⁵ Szilágyi 1879. 209.

lította: „Azt reménlettem eddig is kegyelmednek szerzett [muzsikusokat] von Dona uram, az mint magát ígírte vala”.⁹⁶ „Dona uram”, vagyis Abraham von Donna, a cseh király követe, 1620 januárjában találkozott Bethlennel Kassán. Ezek szerint ígéretet tett, hogy segít zenészeket szerezni. A fent említett mezericsi hegedűsről jelenleg más forrásunk nincs. Világos azonban, hogy ő korábban valameddig Bethlen udvarában lehetett.

1623. augusztus 16–18. között a kolozsvári számadásokban szerepel a fejedelem kíséretében lévő „Czeh Organistanak” juttatott ellátás.⁹⁷ Kérdéses, hogy azonosítható-e ez a cseh orgonista a Bethlen 1624. októberi és 1625. februári leveleiben említett súlyosan megbetegedett virginásával, aki helyett az udvarba rendelte Preissingert.

Csanádi Antalnak már hivatkozott, 1624. szeptember 7-i udvari elszámolásában szerepel az is, amit „Morvában ... egy hegedűsért és egyéb muzsikásokért küldvén egy póstát” elköltött.⁹⁸

Francia zenészek

A Kemény János által említett francia lantos gyermekről, akit Kemény Brandenburi Katalin hintójában látott, már volt szó. Erről a lantosról eddig semmilyen más forrás nem került elő.

Bethlen 1627. július 20-án Gyulafehérvárról írt levelében felszólította az európai „peregrináción” lévő unokaöccse, Bethlen Péter kísérőit, hogy mivel „a francusok között felette jó trombitások vadnak, egy igen fő trombitást azért hogy szerezzetek, felette igen kérlek, szerető híveink, anélkül meg ne jöjjetek; de excellentissimus legyen, csak közönséges jót ne is híjatok”.⁹⁹ Mindeddig nem tudjuk azonban, hogy volt-e eredménye a fejedelmi parancsoknak.

Mint látható, Bethlen uralkodásának nagyjából a felétől fogva többé-kevésbé folyamatosan kimutathatók külföldi muzsikuskok. A legkorábbi adatok lengyelekről ismertek, akik jelenleg 1618-tól dokumentálhatók, míg a német területekről (tehát a mai Németországból, Ausztriából, valamint Sziléziából stb.) jött muzsikuskokról és az olaszokról az 1620-as évek elejétől vannak adataink. Rajtuk kívül található elszórt utalások cseh és morva zenészekre is. Hangsúlyozandó azonban, hogy a muzsikuskok valódi nemzetisége, pontos származása az esetek többségében megállapíthatatlan. Az erdélyi forrásokban megadott származási hely ugyanis igen sokszor csak arra utal, hogy a zenészek honnan jöttek, ez azonban nem feltétlenül fedi a valódi származási helyüket, illetve nemzetiségüket. (Lásd pl. Thesselius esetét, akit ugyan Bécsből hoztak, de tudjuk, hogy thüringiai, erfurti volt.)

Jelenleg meghatározhatatlan a Bethlen udvarában egy időben szolgáló külföldi muzsikuskok pontos száma, de a kolozsvári számadások nyomán kétségtelen, hogy az gyakran meghaladta a tízet. Sajnos tény azonban, hogy a különböző források szolgáltatott adatokban igen nehéz rendet teremteni. Nem tudjuk, hogy a most említettek közül melyek vonatkozhatnak esetleg egyazon személyre. Az elsődleges udvari források hiányában javarészt az is megállapíthatatlan, hogy név szerint kik voltak a külföldiek az erdélyi udvarban. Nyilvánvaló, hogy az udvari zeneérettel kapcsolatos további kutatás egyik legje-

⁹⁶ Szilágyi 1879. 205.; Kerekes György: *Bethlen Gábor fejedelem Kassán*. Kassa, 1943. 174.; Dohnára I. Anton Chroust: *Abraham von Dohna*. München, 1896. 148. old. 1. j.

⁹⁷ Kv. szk. 1623. 16/XIX. 111.

⁹⁸ OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 67. fol. 49r; Radvánszky 82.

⁹⁹ Szilágyi 1886. 365.

lentősebb feladata éppen ez lesz: a név nélkül említett személyek sorából mennél többnek az azonosítása.

A források azt mutatják, hogy a zenészek jöttek-mentek. Nagy lehetett tehát a fluktuáció. Voltak, akik csak rövid időre szerződtek le, de több adatunk szól arról is, hogy zenészek évekig szolgáltak Erdélyben, valamint hogy külföldi muzsikuskok családotól és sok holmival érkeztek. Ők tehát hosszabb-rövidebb letelepedés szándékával jöttek. Mint látható, az bizonyítható, hogy az ideérkezett zenészek közül egyesek (mint pl. Preussinger, Thesselius) itt házasodtak meg. Miközben tehát kétségtelenül nagyfokú lehetett az udvari zenészek cserélődése, felelőtlenség lenne általánosságban a külföldiek rövid itt-tartózkodásáról beszélni. Egy részüknek tartós erdélyi munkaviszonyával kell számolnunk.

A Bethlen-kori — szinte hihetetlen — virágzást I. Rákóczi György idején az udvari zenészlétszám gyors és drasztikus csökkenése követte. Ellentétben azonban az elterjedt felfogással, még a szigorúan református Rákóczi udvarában is kimutathatók zenészek, köztük olyanok, akik külföldről jöttek.

Az 1629—1631 között dokumentálható német származású Trombitás Andrásról már volt szó. Az 1631-es kolozsvári számadásban szerepel a Rákóczi kíséretében lévő „Német Dobosok[na]k ... pro pers[on] 3; Nemeth Siposok[na]k ... pro pers[on] 3” adott ellátás.¹⁰⁰ Június 6-án pedig arról adott számot a sáfár, hogy „Asszonyunk eő Felsége Musikássi érkezvén Prágából Nyolczan lévén”, s ezekről gondoskodott. A zenészek 8-án mentek tovább Torda felé.¹⁰¹

1642. június 9-én azt jegyezte fel a kolozsvári sáfár, hogy „Erkezenek 7 Nemet Musikasok Slesiabol mennek Vrunkhoz ... fejeruarra”.¹⁰² A muzsikuskok nyilvánvalóan a fejedelmi utódnak megválasztott idősebb fejedelemfi, a későbbi II. Rákóczi György júliusi beiktatására érkeztek. Fél év múltán, 1643. január 17-én pedig azt jegyezte fel a kolozsvári sáfár, hogy „Erkezek Egri Istuan Beczbol Helmicz Stan[er] neuú feo emberei, es harminczhat számú [!] Musicus Nemetekkel”.¹⁰³ E zenészek ifj. Rákóczi Györgynek és Báthory Zsófiának február 3—6. között Gyulafehérvárott tartott esküvőjére jöttek. A bécsi muzsikuskok csak rövid időre szerződtek le, hiszen február 15-én már ismét felbukkantak Kolozsvárott. A sáfár azonban a számukat ekkor tizenhét főben adta meg.¹⁰⁴

Rákóczi 1647. június 29. és július 1. közötti kolozsvári tartózkodásakor — amikor a Farkas utcai templomot felavatták — a városi sáfár a fejedelmet és fiait, Györgyöt és Zsigmondot kísérő „Negy lengiel Trombitasoknak”, illetve ugyancsak négy „Nemet Trombitasoknak” az ellátásáról gondoskodott.¹⁰⁵

II. Rákóczi György idejére vonatkoznak a következő adatok. 1651. július 9-én a kolozsvári városi sáfár azt jegyezte fel, hogy „Erkezek ... az Urunk Lantossa is, leuen uelle mas ket musikus is”.¹⁰⁶ Egy datálatlan, de ugyancsak ez időre tehető udvari praeendajegyzékben viszont a muzsikuskok között a „Nemet Lantos” szerepel.¹⁰⁷ Ezek szerint Rákóczi lantosa német származású volt. További adatok eddig még nem kerültek elő róla.

¹⁰⁰ Kv. szk. 1631. 18b/VII. 78, 91, 105.; Bárdos Kornél: *XVI-XVII. századi számadáskönyvek és jegyzékönyvek kiegészítő adatai „Erdély zenei története”-hez*. Magyar Zene 29(1988) 3. sz. 252.

¹⁰¹ Kv. szk. 1631. 18b/VII. 231—232, 337.

¹⁰² Kv. szk. 1642. 23/X. 68, 171.

¹⁰³ Kv. szk. 1643. 24/IV. 77, 78. és 222..

¹⁰⁴ Kv. szk. 1643. 24/I.b. 57.

¹⁰⁵ Kv. szk. 1647. 25a/I. 455, 476, 484.

¹⁰⁶ Kv. szk. 1652 27/IV. 67—68.

¹⁰⁷ Kolozsvári Állami Levéltár. 566. Fond. 43. Fasc. nr. 2000.

Az 1651. május 4-i kolozsvári számadás szerint „erkezenek ... az Urunk eo Na[gysá]lga Lengyel Sipossa, es Szurmassa Vladich Chabon szolgálal...”, akik Kemény Jánosnál — a későbbi fejedelemnél — voltak Gerenden.¹⁰⁸ A név alapján megállapítható, hogy a „Lengyel Sipos” kifejezés a muzsikuszármazását jelzi.

Az 1683-ban Ulmban szerző nélkül megjelent kalandregényben, az *Ungarischer Simplicissimus*ban az olvasható hogy a könyv hőse, Simplicissimus — vagyis általános nézet szerint a feltételezett szerző: Daniel Speer — 1658 tájától az erdélyi fejedelem Barcsay Ákos trombitása volt. Habár a *Simplicissimus*ban olvashatók sok helyen ellentmondanak a valós történeti eseményeknek, ugyanakkor viszont több jel mutatja, hogy Speer tényleg járt Magyarországon.¹⁰⁹ Bizonyításra vár azonban, hogy valóban Barcsay szolgálatában állt-e. Ezzel kapcsolatban érdemes arra utalni, hogy a Barcsayt követő fejedelem, Kemény János udvarának 1661. május 16. és június 1. közötti fizetésjegyzékén szerepel a „Musikasok” rovatában egy bizonyos „Sipos Daniel”.¹¹⁰ Lehetséges, hogy e zenész Daniel Speerrel azonosítandó?

A fenti 1661-es jegyzékben megtalálhatók a „Musikasok” járandósága között a „Kozak Síposnak” kifizettek is.¹¹¹ Ezzel kapcsolatban felmerül, hogy a kozák sípost Kemény esetleg a korábbi tatár fogságából hozta magával.

Miközben a bemutatottak nyomán kétségkívül kapunk valamiféle képet az itt működött külföldiekről s elsősorban is arról győződhetünk meg, hogy ők a magyar kultúrkapcsolatokban hagyományosan fontos szerepet játszó országokból, illetve vidékekről — így Dél-Németországból, Észak-Olaszországból, Lengyelországból, Sziléziából stb. — nem is jelentéktelen számban jöttek Erdélybe, ugyanakkor azonban alig-alig van tudomásunk az általuk játszott zenéről. Az ugyan kikövetkeztethető, hogy részben a saját országukban dívó műfajokból és művekből játszhattak, de lényegében megmondhatatlan, hogy mit, milyen szinten adtak elő, illetve, hogy mely művek esetében képzelhető el, hogy azok felhangzottak az erdélyi udvarban. Tulajdonképpen csak egy-két adatra, valamint e mellett következtetésekre hagyatkozhatunk. Mint láttuk, Thesseliustól ismertek kórusművek, valamint táncszvittek, amelyek *Intrada*-, *Paduana*- és *Gagliard*ából állnak. Ezek, avagy ezekhez hasonló alkotások nyilvánvalóan felhangzottak Bethlen udvarában is. Tudott, hogy Brandenburgi Katalin Kassára vitelének ceremóniája szerint az egyházi szertartások végeztével a *Te Deum* énekelve és hangszerekkel, vagyis az Európa-szerte elterjedt *alternatim* gyakorlatnak megfelelően szólalt meg.¹¹² A spanyol táncmester, Diego Estrada utalt emlékiratában különböző korabeli táncokra, amelyek 1628 farsangján a gyulafehérvári udvarban felhangzottak, így a *galliardára* („rastro y gallard”), a *pavana alta y bajára*, a *tardionra*, valamint a *canarióra* és a *barrerára* (barriera), továbbá az ahhoz hasonló *juego*

¹⁰⁸ Kv. szk. 1651 27/IV. 47.

¹⁰⁹ L. pl. A Thuróczy-Trostler József által megfigyelt hallás után leírt magyar szavakat és mondatokat: *Magyar Simplicissimus*. Közr.: Thuróczy-Trostler József. Budapest, 1956. XIV—XV.; 1. továbbá Daniel Speer: *Grundrichtiger kurtz-leicht- und noethiger ...Unterricht der Musikalischen Kunst*. Ulm, 1697. (Repr. Leipzig, 1974) 207—208., ahol is Speer utalt arra, hogy járt Eperjesen. Tény, hogy az, amit Speer a külföldön aligha ismert eperjesi városi trombitásról, Adam BeBlerről írt, hogy BeBler ismert hegedűkészítő volt, az más források nyomán igazolható. L. ezzel kapcsolatban Erdélyi Sándor: *A magyarországi hegedűkészítés történeti irodalma*. Zenetudományi Dolgozatok Budapest, 1983. 124—125., valamint Király Péter: *Lantjáték Magyarországon a XV. és a XVII. század közepe között*. (Megjelenés alatt)

¹¹⁰ MOL F 12 Lymbus fasc. XVII.

¹¹¹ MOL F 12 Lymbus fasc. XVII.

¹¹² MOL. E. 190 Lymbus 1—2. cs.; Az alternatim előadásra 1. pl. Rennerné Várhidi Klára: *Adatok a Szepességi 24 királyi város XVI—XVII. századi zenei életéhez*. Zenetudományi Dolgozatok Budapest, 1983. 99—101.

de canasra. II. Rákóczi György esküvőjén, 1643 elején, a lengyel követség egyik tagja egyrészt „olasz” — vagyis képzett zenészek által, nyilván a bécsből jött zenészek által játszott — zenéről emlékezett meg s említette a courrantét, paduanát, másrészt viszont „szerb” — vagyis egyszerű, nyilván a helyi muzsikások által játszott — zenéről és hősi énekekről, valamint a „szerbek” által játszott táncmuzsikáról tudósít.¹¹³ Egy magyar leírás szerint az esküvő alatt „három rendbeli muzsika volt, német, magyar s cigány”.¹¹⁴ A *Simplicissimus*-ban arról olvashatunk, hogy Barcsay szerette, ha a zenészek „deutsche und polnische Stücklein” fújtak, de szerinte Barcsay cigány trombitásai ezeket a „német és lengyel darabokat derekasan-gyalázatosan” szólaltatták meg. Emellett *Simplicissimus* említette, hogy „fújtam amúgy német módra egy Dikendank-ot és egy Dikedikedank-ot”, valamint utalt a német és az azt követő lengyel hármasszerű melódiáira.¹¹⁵

Külön tanulmányozást igénylő kérdés, hogy mennyire hathatott az udvari muzsikások által játszott zene szélesebb körben. Azt tudjuk, hogy az udvari zene nem csupán a fejedelmek magánkedvtelését szolgálta, hanem az udvari reprezentációt is; lényegében Erdélyben is az udvarok életvitelének elengedhetetlen velejárója volt. (Ezt jól bizonyítják az I. Rákóczi György korabeli zenei adatok.) A fejedelmek azonban udvartartásukkal együtt szinte folyamatosan úton voltak. A legtöbbjükénél dokumentálható, hogy nemcsak trombitásokat, hanem másféle muzsikásokat is magukkal vittek az országjárásra. Ily módon tehát az udvari együttes avagy egyes zenészek által játszottakat sokfelé hallhatták; a városokban éppúgy, mint egyes főuraknál. Jelenleg megválaszolatlan azonban — mivel eddig még vizsgálatlan —, hogy kimutatható-e valamiféle összefüggés a fennmaradt erdélyi zenei anyag és a fejedelmi udvar között. A ma ismert XVI—XVII. századi kották javarészt szász helységekből kerültek elő, ami alapján arra gondolhatnánk, hogy az ottani zeneanyag elsősorban német területről érkezett. Mint látható azonban, jelenleg négy muzsikos — Georg Dendler, Johannes Preissinger, Michael Hermann és Johannes Theselius — esetében bizonyítható, hogy a fejedelmi udvarból mentek át városi szolgálatba. Aligha hihetnénk ugyanakkor, hogy e zenészek ne vittek volna kottákat magukkal, hiszen tudjuk, hogy a korban lényegében minden muzsikos nagyszabású másolótevékenységet folytatott. Aligha vélhetnénk tehát, hogy ily módon legalábbis az ő esetükben ne jutottak volna kották, zeneművek, illetve zenei hatások a városokba. Éppen ezért viszont, az egyébként sem teljes mértékben feldolgozott erdélyi zeneműanyag származásának, filiációjának megállapítása elsőrendű feladatként jelentkezik, s nem utolsósorban éppen az udvari zene kérdése miatt is.

¹¹³ Várkonyi Gábor: *II. Rákóczi György esküvője*. Budapest, 1990. Régi magyar történelmi források. II. 168.: „Muzyka przez caly obiad tak Wloska iako y serbska alternatim grala wloska kurranty y Padwany a Srebska wszytko Dumy ... Muzyka Wlosko y Serbska alternatim grala, kiedy zas do tanca isc, to serbska nie insza zawsze”. Az „olasz zene”, illetve „szerb zene” kifejezések értelmének tisztázásához nyújtott segítségért köszönettel tartozom Dr. Elzbieta Zwolinskának, Lengyelország, Varsó.

¹¹⁴ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. X. Szerk.: Szilágyi Sándor. Budapest, 1884.360.; Nagy László: *A bibliás örálló fejedelem*. Budapest, 1984. 126—127.

¹¹⁵ *Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus*. Közr.: Herbert Greiner-Mai — Erika Weber. Berlin, 1978. 234-237.: „Er braucht eben einen Trompeter. Laß dich ein wenig hören, was du vor Possen machst, er hört gar gerne deutsche und polnische Stücklein blasen”, „hatten sich seine zwei mit sich führende zigeinerische Trompeter gar tapfer schandlich in deutschen und polnischen Stücklein hören lassen, so dali mich höchst verwunderte, daß des gnädigen Herrns vornehme Hofbedienten solches gefällig gewesen, weil sie es hoch rühmten”, „Weil nun der gnädige Herr nach der Tafel etwas spazierenging, so stimmte in seinem Wiederkehren seiten seines genommenen Quartiers mein Trompeten an, machte ein Dikendank und Dikedikedank auf deutsche Manier, welches diesen Leuten so fremd vorkommen, dali sie alle still stunden und meinen deutschen und darauf polnischen Trippelliedchen Audienz gaben.” A Dikendank és a Dikedikedank nyilvánvalóan két különböző, fúvás közbeni nyelvtűsre utal.